

Teaduse populariseerimine teadlase pilguga

Andres Metspalu

Kui ma 50 aastat tagasi hakkasin dr Artur Linnu molekulaarbioloogia uurimisgrupis tegema esimesi eksperimente, ei toimunud mingit teaduse populariseerimist. Molekulaarbioloogid ja geneetikud olid just kuuekümnendate keskel põlu alt välja saanud ja tundsid end vabalt pigem suletud teadlaste grupis, kes suhtles omavahel, kuid mitte nii väga avalikkusega. Äkki keelatakse jälle ära! Oli ju tegemist Nõukogude Liiduga, kus asjad vahel juhtusid ootamatult ja arusaamatult.

Kui saime jälle vabaks, asjaolud muutusid. Teadustöö eelarvet hakkas eraldama riigikogu. Rahvaesindajad peavad olema kursis, mida rahva rahaga tehakse. Tuli hakata selgitama. Kuigi esialgu suhtuti ajakirjanikesse, kes laboriuksele tulid, väheke tõrjuvalt (kui väljendada end tagasihoidlikult!), õige varsti olukord muutus.

On suur vahe, kas uurid „Kuu tagumist külge“ või „Monterey lahe millimallikaid“ või pead oma uurimisgruppi kaasama 200 000 Eesti inimest, et saada vajalik uuringu võimsus ja tulemuste usaldusväärsus. Viimasel juhul, eriti kui kasutatakse uusimaid tehnoloogiaid, tuleb teemad asjaosalistele selgeks teha.

Mäletan hästi, kui omaaegses tervishoiuministeriumis ütles litsentsiosakonna juhataja, et te võite kasutada maailma parimat ja uuemat tehnoloogiat inimese geenimutatsioonide uurimiseks, aga kui inimesed sellest aru ei saa, siis nad seda ei usalda ega tule uuringutele. Õige varsti oli Urve Tiidus kaameraga minu laboris. Algas kiibitehnoloogia kasutamine DNA diagnostikas ja vastsündinute sõeltestimise tutvustamine laiale avalikkusele. See oli 1990ndate keskel.

Teadlased ei julge oma asjast rääkida nii lihtsalt, et tavaline inimese sellest aru saaks, kartuses, et äkki kolleegid peavad teda rumalaks.

Õige varsti jõudis ka kõige „resistentsematele“ kohale, et ajakirjanik on sõber ja temaga rääkimine pole „enese müümine“, vaid tõeliselt teadusliku maailmavaate ja uute saavutuste tutvustamine.

Kuidas seda aga teha? Teadlasi pole siiani õpetatud seda tegema. Teadlased ei julge oma asjast rääkida nii lihtsalt, et tavaline inimese sellest aru saaks, kartuses, et äkki kolleegid peavad teda rumalaks. Selle piiri leidmine, kus lihtsustamine ei kaota kogu asja mõtet, ongi keeruline.

Veel keerulisemaks teeb asja sihtgruppide erinevus. Geenivaramul näiteks oli vaja rääkida oma teemast poliitikutele, arstidele, teadlastele, tavalistele inimestele ja muidugi ka ajakirjanikele nii kodu- kui ka välismaal. Kõik vajavad „erikohtlemist“! Minu kolmanda aasta doktorant ütles kord pärast minu esinemist televisioonis, et ta vanaema Saaremaal oli talle öelnud: „Nüüd ma saan aru, millega sa, kallid laps, seal ülikoolis tegeled!“

Geenivaramus sai kohe alguses selgeks, et selline projekt vajab professionaalset lähenemist. Meil oli õnne, et kaasa tulid tõelised professionaalid, keda see projekt puudutas, ja nad panid siia oma südame ja hinge. Mitmed meediaettevõtted tegid seda heast tahtest. See näitas, et projektidel on erinev võime inimesi kaasata. Nii otsustajate kui ka tegijate poolt.

Kui meenutada „Geenistuudiot“, kus 24 tundi räägiti geeniteemadel mitmesuguses vormis, või „100 000 geenidoonorit EV 100 sünnipäevaks!“, siis need olid ja on teaduskommunikatsiooni märgilised üritused.

Mõni inimene võib sotsiaalmeedia kanalites mingit absoluutselt mitteteaduslikku väidet levitades saada endale suure hulga järgijaid, kes teda pimesi usuvad.

Kahjuks peab tõdema, et teadlaste ja arstide pingutustele vaatamata on suur osa elanikkonnast meedia, eriti sotsiaalmeedia mõju all, otsides nn alternatiivseid lahendusi. Mõni inimene võib sotsiaalmeedia kanalites mingit absoluutselt mitteteaduslikku väidet levitades saada endale suure hulga järgijaid, kes teda pimesi usuvad. Neid inimesi ei suuda objektiivsete faktidega ümber veenda. See ei teeks nii suurt kahju, kui nad soovitaksid raskelt haigetele inimestele juua vaarikateed, aga nad ütlevad, et ära tarvita seda ravimit, millele arst on retsepti kirjutanud. See on kahjulik, isegi kuritegelik. Viimane Covid-19 pandeemia näitas seda ilmekalt.

Aga sellest, kuidas noored haritud emad ei vaksineeri oma lapsi tuberkuloosi, leetrite jt immuniseerimiskavas ette nähtud haiguste vastu, on mul raske aru saada. Mina mäletan lastehalvatuse epideemiat. Mu medõest ema käis talust tallu, et „vaktsiinikomm“ lapsele suhu panna. Siin on meil kõigil palju teha, et need haigused, mis olid juba kadumas, tagasi ei tuleks.

[Ilmunud ajalehes Postimees 12. novembril 2022](#)